

ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБЛИВОГО РОДУ SUI GENERIS У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ ТА ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ

Владислав ВИШНЕВСЬКИЙ

*аспірант кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін*

*Київського університету права Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Повномасштабне вторгнення росії в Україну, розпочате у лютому 2022 року, спровокувало масове переміщення населення, так за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), на кінець березня 2025 року кількість українських біженців у світі перевищує 6,9 мільйона осіб, з яких понад 6,3 мільйона знайшли притулок у країнах Європи¹. У відповідь на цю гуманітарну катастрофу Рада ЄС 4 березня 2022 року ухвалила історичне рішення² активувати Директиву 2001/55/ЄС про тимчасовий захист (ДТЗ)³. Цей механізм надав переміщеним особам з України негайний та колективний захист на території ЄС, термін дії якого згодом було продовжено до 4 березня 2026 року.

Директива 2001/55/ЄС була задумана як інструмент для врегулювання ситуацій масового припливу переміщених осіб, коли індивідуальна система надання притулку перевантажена. Її активація для українців надала право на проживання, доступ до ринку праці, освіти, медичної та соціальної допомоги. Це, безперечно, створило базові умови для життя та певної економічної діяльності. Однак, попри беззаперечну важливість ДТЗ у забезпеченні базової стабільності та безпеки, його тимчасовий характер та пріоритизація нагальних

¹ *United Nations High Commissioner for Refugees*. (2025, March 20). *Ukraine refugee situation*. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

² *Council of the European Union*. (2022, March 4). *Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC and introducing temporary protection* (OJ L 71, 4.3.2022, pp. 1–6). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022D0382>.

³ *Council of the European Union*. (2001, July 20). *Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof* (OJ L 212, 7.8.2001, pp. 12–23). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0055>.

гуманітарних потреб створюють суттєву невизначеність щодо захисту більш специфічних, довгострокових прав та інтересів переміщених осіб. Так, серед вимушено переміщених осіб з України значну частину становлять правовласники, зокрема, й ті, хто володіє об'єктами інтелектуальної власності на які поширюється охорона за допомогою режиму *sui generis*.

У праві інтелектуальної власності термін *sui generis* позначає унікальні правові режими, створені для об'єктів, що через свою специфіку не можуть бути повноцінно захищені традиційними інструментами, такими як класичне авторське право, та потребують особливого підходу. Наприклад, законодавство України містить наступні спеціальні режими охорони об'єктів інтелектуальної власності: право особливого роду на неоригінальні бази даних та неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, передбачене законом України «Про авторське право і суміжні права»⁴, право на сорти рослин згідно з законом України «Про охорону прав на сорти рослин»⁵, права на топографії інтегральних мікросхем відповідно до закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем»⁶ та право на географічні зазначення у відповідності до закону України «Про правову охорону географічних зазначень»⁷.

Ефективне управління такими правами – ведення бізнесу на їх основі, реєстрація, підтримання чинності, ліцензування, моніторинг порушень та захист у разі їх виникнення – часто вимагає стабільного правового статусу та передбачуваного правового середовища. Саме ці умови ускладнюються тимчасовим характером захисту, наданого ДТЗ, що обмежує можливості українських правовласників ефективно розпоряджатися своїми нематеріальними активами та реалізовувати свій творчий і підприємницький потенціал на території ЄС.

Важливо зазначити, що бенефіціари тимчасового захисту зберігають право подати індивідуальну заяву на міжнародний захист (статус біженця або додатковий захист) за процедурами Загальної європейської системи надання притулку (CEAS). Отримання такого статусу, зазвичай довготривалого, могло б забезпечити більшу стабільність, потенційно

⁴ Верховна Рада України. (2022, 23 лютого). *Про авторське право і суміжні права* (Закон № 2811-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.

⁵ Верховна Рада України. (1993, 21 квітня). *Про охорону прав на сорти рослин* (Закон № 3116-XII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text>.

⁶ Верховна Рада України. (1998, 5 листопада). *Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем* (Закон № 991-XIV). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text>.

⁷ Верховна Рада України. (1999, 16 червня). *Про правову охорону географічних зазначень* (Закон № 752-XIV). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#Text>.

сприятливішу для захисту прав особливого роду *sui generis*. Проте процедури надання міжнародного захисту мають суттєві обмеження у цьому контексті. Їхня головна мета – оцінка ризиків переслідування чи серйозної шкоди у країні походження. Вони не передбачають механізмів для ідентифікації, оцінки чи забезпечення захисту нематеріальних активів заявника. Хоча стабільніший статус біженця може створити кращі передумови для захисту прав завдяки стабільності, він не пропонує специфічних інструментів для цього.

Незважаючи на обмеження статусів, українські правовласники в ЄС, теоретично мають доступ до загальних правових та адміністративних механізмів захисту своїх прав. Зокрема, як і будь-які інші особи, що перебувають під юрисдикцією держави-члена ЄС, мають право звертатися до національних судів для захисту своїх прав у разі їх порушення. Однак реалізація цього права на практиці ускладнюється необхідністю навігації у складних національних процесуальних нормах, потенційно високими судовими витратами та потребою у кваліфікованій юридичній допомозі. Українці також можуть безпосередньо реєструвати об'єкти інтелектуальної власності у EUIPO, зокрема і промислові зразки RCD. Це відомство вжило спеціальних заходів підтримки для українців, продовживши терміни, які нааявні у процедурі реєстрації. Зазначені заходи були спочатку запроваджені у 2022 році й нещодавно були продовжені до 18 вересня 2025 року⁸. Це важливий інструмент, але він охоплює лише частину об'єктів, які охороняються за допомогою *sui generis*. Однак, у випадку відсутності прямих еквівалентів у праві ЄС або національному праві держав-членів, незважаючи на наявність, вказаних вище загальних механізмів, їхнє використання може бути неможливим. Наприклад, право особливого роду на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою та передбачене законом України «Про авторське право і суміжні права», наразі відсутнє в ЄС і перебуває на етапі обговорення.

На практиці українці також стикаються з низкою серйозних перешкод у реалізації та захисті своїх прав в Європейському Союзі, зокрема, це незнання мови країни перебування, що є фундаментальною перешкодою для доступу до юридичної інформації, розуміння складних процедур реєстрації чи судочинства, ефективної комунікації з

⁸ European Union Intellectual Property Office. (2025, March 11). *Decision No EX-25-02 of the Executive Director of the European Union Intellectual Property Office of 11 March 2025 extending all time limits for actions to be taken before EUIPO in proceedings concerning trade mark and design applications or registrations expiring between 17 March 2025 and 17 September 2025 inclusive for applicants having their domicile or registered office in Ukraine* (EX-25-02). EUIPO. https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/law_and_practice/decisions_president/EX-25-02_en.pdf

державними органами, юристами та потенційними партнерами чи порушниками. Відмінності у матеріальному та процесуальному праві 27 держав членів ЄС також створюють складний ландшафт, що вимагає значної експертизи та ресурсів для навігації. Як зазначалося вище, тимчасовий характер захисту, наданого ДТЗ, створює невизначеність або обмеження при заявленні довгострокових майнових прав, укладанні ліцензійних угод, інвестуванні в розробку та просування нематеріальних активів. Поєднання цих факторів створює складну мережу викликів, яка може значно перешкоджати здатності українських правовласників ефективно реалізовувати та захищати свої права на об'єкти інтелектуальної власності в Європейському Союзі.

Таким чином, чинні міжнародні та правові рамки ЄС (включаючи ДТЗ та процедури надання притулку) забезпечують лише часткову та недостатню основу для адекватного захисту прав особливого роду *sui generis*, українських переміщених осіб. Загальні механізми захисту (суди, EUIPO) формально доступні, але їхнє ефективне використання ускладнене численними системними та практичними бар'єрами, зокрема мовними, правовими, фінансовими, інформаційними, а також невизначеністю статусу.

На нашу думку, покращення захисту прав українських правовласників у ЄС вимагає комплексного підходу. По-перше, слід спростити процедури реєстрації на загальноєвропейському та національному рівнях, зокрема, шляхом прискорення розгляду та зменшення або скасування зборів. По-друге, необхідно полегшити доступ до інформації, створивши цільові ресурси українською мовою та спеціалізовані консультаційні пункти. Окрім того, важливо розширити доступ до безоплатної правової допомоги та сприяти подоланню мовних бар'єрів у ключових процедурах. Нарешті, потрібно розробляти довгострокові рішення, серед яких – подальша гармонізація українського законодавства з європейським у рамках євроінтеграційного процесу.